

Siberi eestlaste kohanemisest ja sulandumisest pärimusainese põhjal¹

Anu Korb

Teesid: Üksikisik ja pärimusrühm tervikuna loob oma identiteeti suuresti folkloori abil. Vaateid, uskumusi, teadmisi jm jagatakse oma kultuurilise kogukonna raames. Need aga muutuvad ajas ja sõltuvad inimeste uutest kogemustest. Kogutud pärimusaines võimaldab jälgida enam kui sajand tagasi Siberi maapiirkondades uue kodu rajanud eestlaste järglaste kohanemist asukohamaal: kodu loomist võõrsil, keele- ja kultuurimuutusi mitmekeelses ja -kultuurilises ümbruses, püüdu võõrsil oma kultuurilist eripära säilitada või sulanduda venekeelse elanikkonna hulka, säilitades uue asukohamaa Siberi identiteedi.

Märksõnad: eestlased, kohanemine, mitmekultuurilisus, pärimusaines, Siber

Sissejuhatuseks

Eestlaste massiline väljaränne emamaalt sai alguse 19. sajandi keskpaiku, tol ajal peamiselt ida suunal, ja kestis Esimese maailmasõjani. Teine suurem Eestist lahkumine, põgenemine läände, oli seotud Teise maailmasõjaga. Pärast Eesti Vabariigi taastamist on Eestist enamasti mindud majanduslikult edukamatesse riikidesse, ajendiks paremad töö- ja elutingimused (Tammaru & Kumer-Haukanõmm & Anniste 2010: 35–55).

Eesti Vabariigi taastamise järel hoogustus ootuspäraselt Eesti diasporaa kogukondade uurimine. Minu huviorbiidis on 20 viimast aastat olnud vanemate st Venemaa (enim Siberi) eesti kogukondade pärimuskultuur (vt Korb 2007a). Siberi eesti kogukonnad pole mõistagi ühetaolised ei asustuslooga ega keelekasutuse poolest, ka looduslikud tingimused erinevad Siberi piires suuresti. Vanemad, luteriusuliste segaasundused, kus eestlased olid üheks etniliseks rühmaks, said alguse 19. sajandi esimesel poolel tsaarivalitsuse poolt välja saadetutest. Ulatuslikum väljarändamine Siberisse algas Trans-Siberi raudtee valmimisega 19. sajandi viimasel kümnendil ning kestis Esimese maailmasõja alguseni (vt Nigol 1918, Kulu 1997). Siberi eesti külad moodustati enamasti

ühelst piirkonnast väljarännanute baasil. Nii säilisid võõrsil pikemalt kodupaiga keel ja kombed. Tänapäeval moodustavad eestlased enamuse vaid üksikutes külades. Rida väiksemaid külasid on kadunud, teistest saanud paljurahvuselised külad, kus üldiseks suhtluskeeleks on vene keel, emakeelt kasutatakse koduringis ja/või teiste eestlastega suheldes. Ometi võime tänapäevalgi rääkida Siberi põhja- ja lõunaeeesti keelekasutusega eestlastest, ka setudest.

Käesolevas artiklis analüüsin pärimusmaterjali põhjal Siberi eestlaste kohanemist või sulandumist asukohamaal, vaatluse all on eeskätt keele- ja kultuurikontaktidest lähtuv aines. Tegelikult hõlmasid Siberi külades ja Eestis Siberist naasnud eestlaste seas läbiviidud küsitlused ja vestlused pärimusainest ning Siberi elu-olu märksa laiemalt. Kuna eesti diasporaa kogukondade pärimust on hakatud talletama enam alates 1980. aastatest, saan toetuda peaaesjalikult viimastel aastakümnetel kogutule. Tekstinäited pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest – nende seas on nii käsitsi kirja pandud kui ka helisalvestustelt litereeritud tekste, osa neist on esitatud lühendatud kujul. Tekstid erinevad nii žanrilt kui poeetilise astmelt – andmetest keelenaljade ja ütlusteni, lühiteadetest poeetiliste kirjeldusteni. Kuna artiklis kasutatud tekstide seas on ka tundlikku materjali, otsustasin jätta informantide nimed avalikustamata, läbivalt on märgitud teabe esitaja sugu ja vanus, materjali talletamise aeg ja koht ning elukohta muutnud inimeste puhul ka varasemad elupaigad.

Käsitlused

Üksikisik ja pärimusrühm tervikuna loob oma identiteeti suuresti folkloori abil. Vaateid, uskumusi ja teadmisi jagatakse oma kultuurilise kogukonna raames. Grupi kollektiivne mälu – nii ajalooline, sotsiaalne kui ka kultuuriline – on vahetult seotud selle liikmete omaga. Inimene annab oma kogemustele tähenduse ning suhestab need üldisemate sotsiaalsete väärtuste süsteemiga (Kõresaar 2005: 9–11). Need on aga pidevas muutumises ja sõltuvad inimeste uutest kogemustest. Pirjo Korkiakangas märgib, et ühiselt jagatud kogemused funktsioneerivad mälus nn kollektiivsete tugipunktidenä, mille abil tunnetatakse aega ja oma elu selles ajas (Korkiakangas 1997: 9). Eri kultuuride kokkupuutes kasutab nii üksikisik kui pärimusrühm tervikuna vastaspoole mõtestamiseks oma kultuurisümboleid. Endale loomupärased, õpitud ja õigeks peetud on mõõdupuuks (Saressalo 1996: 57).

Eri maade migratsiooniuurijad on täheldanud, et immigrantide esimene põlvkond on lojaalne päritolumaa kultuurile, edaspidi nihkub kaalukauss järkjärgult asukohamaa poole. Ulatuslikum assimileerumine saab üldjuhul alguse alates kolmandast põlvkonnast, mõnes kogukonnas võib see toimuda ka alates

teisest põlvkonnast. Siirdlaste omakultuuri tajumisel on folklorist Larry Danielsson toonud välja neli etappi:

- 1) Uuel asukohamaal jätkatakse emamaalt pärit vanu tavasid, uusi veel ei tunta.
- 2) Oma kultuurierinevustest ollakse teadlikud, jätkatakse teadlikult vanu pärimuslikke tavasid.
- 3) Siirdlaste nooremad põlvkonnad hülgavad pärimuslikud tavad ning võtavad üle uue asukohamaa omad.
- 4) Pöördutakse oma juurte juurde, püütakse oma kultuuri taaselustada (vt Wilson 1993: 184–185).

Asukohamaa poolt vaadatuna võib omakorda esile tuua vähemusstrateegiad:

- 1) Diskrimineerimis- ehk kõrvalejätmisspoliitika – ametnikud kohtlevad vähemust ebaõiglaselt, jätavad nad ilma õigustest, mis on enamusel.
- 2) Keeleline või tõrjuv isoleerimine – vähemus eraldatakse enamusest oma asualadele.
- 3) Jaatav või pluralistlik isoleerimine – keskendutakse teadlikult vähemuskultuuride säilitamisele kõrvuti enamuskultuuriga. Lubatakse vähemusele oma koole, ajalehti jm.
- 4) Akulturatsioonipoliitika – enamus üritab ühiskonna seaduste abil vähemuse liikmeid sundida võtma omaks enamuse keelt, kombeid, väärtusi jt kultuurijooni. Samas jäetakse vähemusele võimalusi omakultuuri hoidmiseks.
- 5) Assimilatsiooni- ehk sulandamispoliitika – enamus püüab vähendada ühiskonnaseaduste ja kogu kultuurilise infrastruktuuri abil vähemusliikmete rühmasolidaarsust ja oma rühmaga identifitseerumist. Vähemusele jääb vaid võimalus jätta endast museoloogiline jälj (Liebkind 1988: 32–33).

Paiga omastamine

Agraarsele ümberasumisele, mis oli iseloomulik paljudele Venemaale, sealhulgas Siberisse elama asunud eestlastele (Rosenberg 1998: 34–59), oli omane, et rajati suhteliselt isoleeritud kolooniad. Eesti maarahvas oli paikne, väljarännanud kaotasid paratamatult oma senise territooriumi ning pidid looma uue. Lassi Saressalo märgib kveenide uurimise põhjal, et just esivanemate ümberasumisest saab alguse rühma erilisuse problemaatika (Saressalo 1996: 206). Kohanemine uues elupaigas tähendab võõra keskkonna omaenese ellu vastu võtmist (vt Jürgenson 2002: 25–57), ka harjumist uute kultuurielementidega. Väljarännanute lugudes eksponeeritakse teadmist, et paik, kuhu elama asuti, oli enne nende kohalejõudmist asustamata, tühi ja metsik.

Mamma ütles, et – ma oli väikõne, no mul om teda meelen – tiad, tütrekõnõ, et ku me siia Siberide tullime, siin ol' l mõts kõik ümbretiiru. Üttegi inemest kos'kil. No küll ta siss edimene pere vast tul' l sinna Jurjevide. Ja niipal' lu ol' l marju, siin vaberna, maliinad². Me lät' sime mõtsa puhmade vabernid süümä, tõsta pää üles, kaime, tõselt puult puhmast karu sei kápäge. Tõselt puult puhmast sõime me ja tõselt puult puhmast sei karu (ERA, DT 52 (31) < Omski obl, Tara l < Omski obl, Mihhailovka k < Kemerovo obl, Jurjevka k < naine, snd 1940 (1996)).

Siberi kui metsiku paiga kuvand on püsinud visalt mitu sajandit, ulatudes tänapäeva (vt nt Jürgenson 2003: 131) ning see on ilmselt aidanud kaasa taoliste juttude püsimisele.

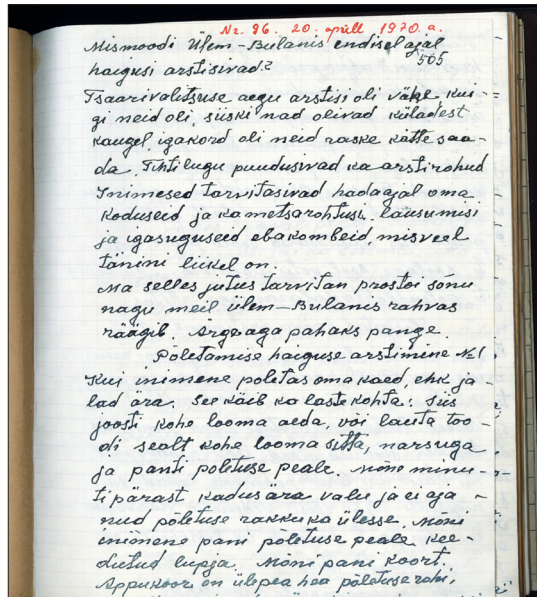

Foto 1. Eesti Rahvaluule Arhiivi kaastöölise Rosalie Ottessoni kiri Krasnojarski krai Ülem-Bulanka külast 1970. aastal.

Jõudmine uude elupaika on ühtlasi piiri ületamine nii tulijaile kui ka varem selles paigas elanuile. Uuel asukohamaal said endistest paiksetest võõrad, uustulnukad. Oma ja võõra suhteid käsitletud eesti uurijad, nt keeleteadlane Jüri Viikberg (2000: 186–196) ja folklorist Tiit Jaago (2000: 168–185) toovad esile põlisuse eeldusena paiksuse: meie omad olid ammu siin, kui võõrad saabusid. Soome Migratsiooni Instituudi huumorikogumikust leiame lustaka loo, milles kujutatakse Kokkolast pärit soomlasi Ameerika avastajatena:

Kun Kolumbus saapui Amerikan rannikolle, vastassa oli kaksi nahkatakista kokkolalaista, jotka huusivat: oletko sinä Kolumbus? Onko sinulla vasikannahkoja myytävänä?

[Kui Kolumbus saabus Ameerika rannale, olid tal vastas kaks nahkpintsakus kokkolast, kes hüüdsid: “Oled see sina, Kolumbus? Kas sul on vasikanahku müüa?” Kokkola – linn Soomes] (Koivukangas 2005: 1).

Varasemal tulijail tundub olevat uues paigas enam õigusi. Seetõttu on kahtlemata kandepinda lugudel, mis räägivad paiga asutajatest. Lood aitavad ühtlasi omasid uuel maastikul kinnistada. Teave küla asutajatest on olulisel kohal ka Siberi eestlaste pärimuses ning on abiks identiteedi hoidmisel. Näiteks Ülem-Suetuki küla (vn Верхний Суэдук) on oma nime saanud arvatavasti Suetuki jõe järgi, kuid külanime seostatakse pärimuslikes lugudes enam küla esmaasutaja Jüri Kuldmäega (Юрий Кульдем) (vt ka Viikberg 1988: 286).

Kullamäe Jüri ehitas esimese maja siia kohta. See oli suur jäme mets olnd ja ehitasid siia majad. Teised olid tulnd ja leidsivad soe tuki koha. Jäigi nimi Suetuk (RKM II 447, 237 (50) < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < naine, 71a (1991)).

Võõrast pidi saama oma ja paiganimelood on seejuures abiks. Üsna levinud on uue elupaiga nimetamine endise kodumaa või täpsema päritolupaiga järgi: Estonka/ Estonia, Jurjevka, Rõuge, Orava, Antsla jm (vt ka Tuisk 2001: 80–88). Mikrotoponüümika tuli alles luua ja nii tähistati lähiümbrus seal tegutsenud eestlasest maavaldaja nimega (nt Andrese järv, Kaarna maa, Veebri nukk), vahel ka ametinimega (nt Papi mägi). Kuigi talumajapidamised tuli 1930. aastail sundkorras likvideerida, on paiganimed suuresti säilinud.

Mõned eesti külade nimed (nt Vambola, Koidula) on ilmselt ajendatud rahvuslikust ärkamisajast:

Vambola küla moodustati 1907.–1908. aastal. Vambola on eesti mehe nimi, muinasjutuline kangelane, selle nimi panti (RKM II 466, 463–464 (1) < Tomski obl, Vambola k < mees, snd 1918 (1994)).

Emamaast eemal ja venekeelse koolihariduse tõttu on Siberi eestlaste rahvusliku ärkamisajaga seonduvad teadmised suuresti kaotsi läinud. Nii seletas üks naine oma koduküla nime saamist:

Seda nime – oli siin suur jõgi, üks Vambola oli ratsahobusega sealt jõest läbi läind ja jõkke ära uppund ja siis oli küla nimi saand sellest (RKM II 466, 51–52 (2) < Tomski obl, Vambola k < naine 67a (1994)).

Kemerovo oblasti Koidula küla ühe pere noored, kui ma neile 1994. aasta suvel 100kroonist Eesti Vabariigi rahatahte näitasin, imestasid: “Mõttele, missugune ilus naisterahvas ja tema järgi on meie külale nimi pandud!”

Osa eestlaste külasid Siberis kannavad vene nime (nt Koltsovo, Semenovka, Nikolajevka). Venekeelseid kohanimesid seostatakse enamasti seal elanud esimese elanikuga. Eestlased omistavad sageli ka nende paikade asutajaau omagrupi liikmetele.

Ivanovka küla pandi sellest, et kes esimene ehitas siia, see oli Ivanov. Selle järgi pandi nimi. No see Ivanov oli eestlane, aga nimi on vene (EFA II 1, 247 (19) < Omski obl, Ivanovka k < mees, snd 1914 (1997)).

Eelnev teade haakub hästi teise sama küla elaniku jutustatud perelooaga:

Keegi saadeti, tegi kurja seal pamešnikutel³, saadeti Siberisse. Teised tahtsivad ka Siberisse. Mõisnik ajas koosoleku kokku, küsis, kes tahab minna Siberisse. Üks ütles, et tema tahab. Teda viidi talli, pekseti, no elusse ta jäi veel. Lükati tühja aita ja siis tehti jälle uuesti koosolek, et kes tahavad veel Siberisse. See Helmi deduška⁴ ja jälle teised ka ütlesivad, et hakkavad ikka Siberisse minema. A see poolsurnud seal tallis. Isa oli veel poissmees, kui see oli.

Siis anti neile söögikraami ja hobuseid. Ja siis anti neile igaiühele võõrad priinimed. Õiguse järgi oleks me Saared, aga nüüd on Ivanovid (EFA II 2, 191–192 (2) < Omski obl, Ivanovka k < naine, snd 1910 (1997)).

Koltsovo küla nimesaamist aga seletab rahvasuu elanike päritolupaiga Rõngu tõlkimisega sõna ‘rõngas’ abil:

No algul ei olnud seda nime ega midagi. Siis nad ise pandsid selle nime, et kui nad Rõngust olid pärit, et siis nagu rõngas, nende küla pidi nagu rõngas olema. No ja siis nad viisid vene keele peale üle, et kaltsoo (ERA, MD 255 (28) < Eesti, Tartu < Kemerovo obl, Koltsovo k < naine, snd 1929 (2003)).

Ja siis mehed omavahel arutasid, no vene keelt jo väga viletsasti oskasid. No ühed tahtsid Rõngu, teised tahtsid Võru, aga Rõngu ja Võru – see on üks ja seesama. Võrukestel on võru ja tartlastel on rõngas. Ja viimati siis said kudagi ümber tõlkida, et see võru või rõngas on vene keeles – kaltsoo, saigi Kaltsovka vene keele (ERA, MD 249 (1) < Eesti, Tartu < Kemerovo obl, Koltsovo k < mees, snd 1930 (2003)).

Olemasolevate kohanimedede tõlkimine on migrantide pärimuses tavapärane. Nii kannab näiteks eestlaste kõnepruugis *Kaseküla* ametlikku nimetust *Berjozov-*

Foto 2. Eesti küla ametlik nimi on Berjovka, eestlased kutsuvad Kaseküla. Tomski obl. Anu Korbi foto 2004.

ka, nimesaamist seletatakse sellega, et eestlaste elupaiga läheduses kasvas kasemets.

Pölvkondade vältel ühes paigas elanud kogukondi toetab identiteedi hoidmisel kodune ümbrus, diasporaa kogukondadel saab territooriumi asemel oluliseks mingi kultuuriline väljund, näiteks kirik või palvemaja, selts, osalemine isetegevusrühmas vms. Ka Siberis püüti niipea, kui esmased asumisraskused seljataga, emakeelset kooli- ja usuõpetust arendada (Jürgenson 2000: 31–48).

Oma identiteeti aitavad hoida ka jutud esivanemate päritolust. Siberi eestlaste esivanemate-lood kuuluvad üheaegselt nii perepärimusse kui üldisemalt kogukonna omasse. Mees, kes oli teadlik oma Sangaste juurtest, jutustas:

Vanaisa oli Sangastest, tema oli viil – viinapruulis tüütas. Sangaste krahv⁵ oli hea miis ikka nende töölistele, oli kiiduväärt inimene. Tal oli kari ja põldu ja viinavabrikud.

Kuidas [Sangaste krahv] haige oli ja end viinatünnides arstis, praagatünnides enne läbiajamist. Tal oli kondimurdja-haigus, nii kõvasti valutab konte, a välja arstis. Praak lasti tünni sisse. Ja oli kogu kerega sees, nii palju kui kannatas. Kui juba nõrgass võttis, siss sai tervess. Ja Sangaste krahv ise ütles, et vaata, et te viinapruulidele ära ei räägi seda

arstimist, et rahvas ju joo seda viina (EFA II 2, 67–69 (7, 1–3) < Omski obl, Zolotaja Niva k < mees, snd 1921 (1995)).

Teadaolevalt pidas rahva hulgas populaarne Sangaste krahv oma Siberisse väljarännanud talupoegadega kirjavahetust (EAA 1871.1.1705) ning tuntud ajaloolise isiku tõttu on lool laiem kandepind.

Osa Siberis elavaid eestlasi ei oska enam oma esivanemate täpset sünnipaika nimetada, säilinud on vaid teadmine Eestimaa päritolust. Nii ütles üks mees välja Siberi eestlaste seas laiemalt levinud seisukohta: “Sibir kaatõrga üteldas, a meil om ta rodina⁶” (ERA, DVD 84 < Novosibirski obl, Nikolajevka k < mees, snd 1932 (1999)).

Siberi-identiteedi tugevdamise teenistuses on tänini lood ja ütlemlised, mis võimaldavad siberlastel kodueestlaste üle muiata, näiteks: “Arvati jah, et mis me, me käime karuga ümbre kaala” (EFA II 2, 106 < Omski obl, Zolotaja Niva k < mees, snd 1925 (1995)).

Levinud on siberlaste jutud kodueestlastest, kes peavad Siberit asustamata paigaks, sealseid inimesi metsikuteks ja karvasteks (vt Korb 1998: 45–46). Siberi oludes hakkamasaamist aga markeerib järgmine lugu: *Soldani saiva kokku, Eestimaa ja Siberi soldani. Ja Eestimaa oma oli küsinu: “Kui pikk teil Siberin tal’v om?” Siberi soldan ütelnu: “Meil kat’stõist kuud om tal’ve ja siss perän om suvi.” Tuu üts vânt ol’l* (EFA I 38, 70 (1) < Novosibirski obl, Nikolajevka k < mees, snd 1937 (1999)).

Siberis sündinud ning seal tänini elavad eestlased on nüüdseks Siberiga sedavõrd seotud, et kasutavad enesenimetust *siberlane*.

Emakeel, keelenaljad ja ütlemlised

Keelekogukonna jätkusuutlikkus sõltub väliskeskkonna mõjudest, sisekeskkonna tugevusest ja etnolingvistilisest vitaalsusest, st võimest tegutseda ühtse kollektiivse toimijana (Ehala 2010:69). Siber oli ja on paljurahvuseline kultuuride kontaktala ning mingil määral puutusid Siberis oma kodu rajanud eestlased algusest peale võõrastega kokku, ajapikku paratamatult järjest rohkem. Esmalt suhtuti Eesti ajakirjanduses väljarändamisse kui läbini negatiivsesse nähtusse, aja jooksul see seisukoht mõnevõrra leevenes. 20. sajandi alguseks oli ajakirjanduses loobutud väljarännanute kujutamise eest isamaa reeturitena, välja rännata soovijaile püüti hoopis nõuga abiks olla (vt Jürgenson 2002: 97–100). Ajakirjas *Asunik* (1910, nr 1–9. Tallinn, vastutav toimetaja ja väljaandja J. Lukats) hoiatati välja rännata soovijaid:

Iga väljarändaja peab seda ju ette teadma, et ta välja rännates teisele maale satub, kus elu ja töötingimised koguni teistsugused on kui kodumaal. Seal on teine keel ja teised elukombed, mis kohalikkudest oludest on välja kasvanud, koguni teine õhk ja teine kliimagi. Võib julgeste ütelda, et suurem osa mittekindraläinud väljarändamisi sellest tuleb, et rändaja uue asumaa olusid ei tunne ja nende tundmaõppimist kohtade peal keelepuudus takistab. Ilma keele oskamata ei saa väljarändaja uues kohas vanade elanikkudega läbikäimisesse astuda. [---] Eesti keelega üksi pole mujal laias maailmas midagi peale hakata, teda võib ainult kodus söömalaua taga tarvitada. [---] (Asunik nr 4, 18.02, lk 9).

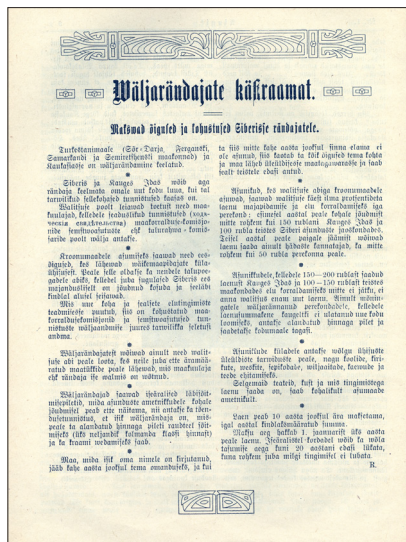

Foto 3. Nõuandeid Siberisse rännata soovijaile.

Tegelikuses ei osanud paljud Siberisse rännanuist vähemalt esialgu asukohamaa keelt. Külas omade keskel sai emakeelega ilusti hakkama, väljaspool kogukonda oli vaja ka teisi keeli. Asunike vene keele oskus pidi paratamatult paranema. Sellelt pinnalt (keelt kas osatakse puudulikult või üldse mitte) tekkis üksjagu keelenalju. Turul vm väljaspool tuli tihtipeale sõnadest puudu:

Seal koolis üks tüdruk rääkis: Tema vanaema oli ka eestlane Mariinskis, ja ja see ütles, tunni ajal hakkab rääkima, veel, tead, siis tuleb nii naer, ütles, et läks, toomingamarju müüdi, rubla oli klaas. Ja ja ütles, et noh, et kui tullakse, õpetati teda, kui küsima tullakse, et siis ütle: “Rub, rub” ja “rub”, et rubla ja kõik. Et mis na ikka küsiva, et ainult hinda. Ja tema siis ikka – “rub”. Üks tuleb küsib: “Vkusnaja jagada?” – “Rub”. Ükskõik mida küsib, tema muudku näe “rub” ja “rub”. No meile tegi siis nii nalja (ERA, DH 30 (55) < Kemerovo obl, Jurjevka k < naine, snd 1937 (2007)).

1943. aastal Ülem-Suetuki külas sündinud naine meenutas oma ema noorpõlves juhtunud koomilist lugu:

Pooli Nete vend ja minu tädi olid abielus. Ja minu ema ja Nete läksid Minussinski, nad olid veel noored. Nojaa, anti raha Netele, et turult midagi ostaks. Mamma natuke oskas vene keelt, aga Nete ei osanud mitte

sugugi. Ja nad läksid juhuslikult lahku. Mamma läks ühele poole, Nete teisele. Nete pärast ütles: “Elli, ära sinna järjekorda küll mine, seal on nii kibedad kommid. Kibedad olid, aga ära ma sõin.” Nojaa, raha ju makstud! – “Aga mis nende nimi oli?” – “Droože.”⁸ Läksid koju, mamma rääkis, et Nete ostis kommi “Droože”. Tädi ütles: “Issand jumal, pärimi pole kuskilt saada ja ta ostis ja sõi selle ära!” Ja öö läbi oli oksendanud (ERA, DH 27 (49) < Eesti, Turba as < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < naine, snd 1943 (2007)).

Elmut ei oska ka vene keelt nagu mina. Joome tsäiut⁹ ja. Tema joob korraga ära ja paneb lauale: “Pasaalusta!”¹⁰ Noh, ta ajas segi, tahtis öelda passiba.¹¹ See paneb uuesti täis. Joob ära, ütleb jälle pasaalusta. Valab jälle täis. See joob ja joob (RKM II 449, 157 (26) < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < naine, snd 1920 (1992)).

Naljal on kõlapinda, kui sellest saadakse aru. Arvatavasti hakkasid keeleoskamatuse pinnalt võrsunud lood levima sestpeale, kui asunike vene keele oskus oli juba üldisem.

Ometi pole Siberi eestlaste külades tänapäevalgi harvad olukorrad, kus vanaemad oma lapselastega keelebarjääri tõttu normaalselt suhelda ei saa. Sellest ka ütlemine: “Me räägime kui siga haniga” (RKM II 459, 281 (182) < Tomski obl, Liliengofi k < naine, snd 1913 (1993)).

Pärast kooliõpetuse sundkorras venekeelseks muutmist (1937.–1938. aastail) hakati eesti küladesse saatma vene vm rahvusest õpetajaid, kes mõistagi eesti keelt ei osanud. Nemad, noored tütarlapsed, paljudes eesti külades esimesed võõrad, leidsid mõnda aega kohapeal elanuna sageli kaasa külapoiste seast. Järgnev lugu ongi võrsunud sellelt pinnalt:

Ei meil külas kohe absoluutselt ei osand vene kielt.

– Nojah.

– Kui nied vene õpetajad tulivad meile, siis no, no tiad, lihtsalt no naerara surnuks. No mul, noh Berta tädi pesi põrandat. Aga seal see Mihkle Nadja. Venelane.

– Üle tie jah.

– Ta tuli nüüd Berta tädile külla ja ja Berta tädi nüüd, ise see sielik on na üleval ja, ja ütleb, et prahadite zadnitsu, prahadite zadnitsu.¹²

– Tahapoole no, no et ukse alt peseb, et läheks tahapoole.

– Prahadite zadnitsu.

– A sie naerab nii et (ERA, DH 27 (91) < Eesti, Turba as < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < naised, snd 1943 ja 1939 (2007)).

Paljudele etnilistele rühmadele on keel üks nende kultuuri tuumväärtusi (Smolicz 1981), seda kindlasti ka eestlastele. Kuna keel näib olevat rühmaidentiteedi tähtsamaid sümboleid, võib suhe konkreetse keelde grupiga liita või sellest välja arvata (Ryan 1979: 147, 149). Erinevalt suurte keelte kõnelejaist kuuluvad väikeste keelte oskajad kõik siseringi. Jutusüžeed, lühivormid, lauluviisid jm ületavad küll kergesti riigipiire, kuid samas muutub folkloor mitmekultuurilises ümbruses tähtsaks etnilise enesemääratluse faktoriks (Tsvetkova 2010: 107). Pärimusrühma-siseselt suhtlesid Siberi eestlased emakeeles. Oma ja võõra suhete pinnalt on tekkinud rida kõnekäände, keelenalju jm seejärel, kui oli jõutud võõraid mõnevõrra tundma õppida. Et enim puututi kokku venelastega, on Siberis üsna levinud ütlemine: *Venelane, ta kieda või või sies, ikka on venelane* (RKM II 447, 442 (11) < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < naine, 64a (1992)).

Lokaalsema väljendina võib kohata ütlemist: “Venelane om iks venelane, ka lamma ei kõlba lehmaga ütte” (EFA I 17, 9 (4) < Omski obl, Jurjevka < naine, snd 1936 (1996)).

Venelaste jt vene keelt kõnelevate rahvaste kohta kasutati Siberi lõunaeeestlaste külades üldnimetust – *setu*. Kui taheti neid eestlastest eristada, üteldi: “Seto veri om seto veri” (EFA I 38, 91 (4) < Novosibirski obl, Nikolajevka k < mees, snd 1958 (1999)).

Siberi põhjaeesti taustaga elanikud kasutavad nimetust *setu* aga kellegi lõunaeesti päritolu tähistamiseks. Arusaamatusi tekitasid ka murdeerinevusest tingitud või lokaalse kasutusala sõnad, mille tähendust mujalt pärit eestlased ei tarvitsenud teada:

Meil [Orava külas] öeldi keldre, Virukülas öeldi sillaalune.¹³ Õde ütles mulle, et mine silla alt võta kartulaid. A ma teadsin, meil oli sild väljas, inimesed ja loomad, kõik käivad üle. Ma lähen ühelt poolt vaatan, vaatan teiselt poolt, läksin tuppä pangega. Ma ütlesin, et kuule Anna, mina ei saand kartulaid. – A kus sa siis käisid? Ma ütles: “A silla all.” No silla alt vaatan ühelt poolt ja teiselt poolt. Anna naeris kas surnuks kohe: “Sa ju ei käindki seal kartulat võtmas! Vot kus sillaalune!” – Mis sillaalune see on, see on ju keldre! A kõik kutsuvad sillaalune (ERA, CD 9 (3) Omski obl, Uus-Viru k < Novosibirski obl, Orava k < naine, snd 1916 (1997)).

Siberis on tänini säilinud lõuna- ja põhjaeesti keelekasutusega külad, kuigi paljudes neist elab ka teiste rahvaste esindajaid. Abielu või töö tõttu lõunaeesti külast põhjaeestlaste külla elama asunu (või ka vastupidi) sai paratamatult esmalt narritamise osaliseks – õigeks peeti oma küla kõnepruuki, vähemus pidi alluma enamuse survele. Pilkealuseks sattumise vältimiseks kasutati mõnikord vene keelt:

Orava külas on hoopis võru keel. Meie küla ei tiagi seda keelt. Meie ku lääne sinna, nad naeravad seda keelt. Müilja jo minu juurest läks mehele. Ka on Oravast. No ja ku Orava külast tulevad, nad ei räägigi võru keelt siin. Vene keelt räägivad (ERA, CD 9 (1) < Omski obl, Uus-Viru küla < Novosibirski obl, Orava k < naine, snd 1916 (1997)).

Enamuskultuurid on püüdnud läbi aegade vähemuskultuure allutada ja endasse sulatada, see on toiminud ka kõrgelt arenenud tsiviliseeritud riikides. Venemaal pärast kooliõpetuse muutumist venekeelseks soovitasid õpetajad eesti soost vanematel lastega kodudes vene keelt rääkida, põhjendades, et nii on lastel koolis kergem. Paljudes peredes seda nõuannet siiski ei järgitud. Kovaljovos üteldi näiteks vene keelt rääkivale lapsele karmilt: “Venelane toast välja!” Martin Ehala (2010: 61), nagu ka mitmete teiste keeleteadlaste hinnangul on keel jätkusuutlik, kui seda antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale ja kasutatakse igapäevaselt vähemalt koduringis. Diasporaa kogukondade puhul on tavaline, et uuel kodumaal püütakse esimeste põlvkondade vältel leida abikaasa rahvuskaaslaste seast. Nii oli see ka Siberi eesti külades, kus teisest rahvusest kavaleri või tüdrukut ennast lausa halvustati:

Ku ma nuur olli, lätsi Karolinski ballile, üts vene poiss võtse tantsima, siss Lilliküla poisi üttese: “Oi, russkim pahnet!”¹⁴ (EFA I 18, 46 (1) < Omski obl, Novo-Uika k < Lillikülä < naine, snd 1931 (1996)).

Vene tuudik – üteldi tüdrukule, kes läks vene mehele. Arvustati, et ei leidnud oma keelelist (EFA I 57, 8 (4) < Omski obl, Rõžkovo k < naine, snd 1922 (2000)).

Järjest saginevate segaabelude puhul venelaste ja teiste rahvuste esindajatega saab enamasti pere kodukeeleks vene keel. Alati polnud olukord parem ka eestlastest vanematega peres. 1960. aastaist on teada, et paljud noored häbenesid oma emakeelt ja keelasid seda väljaspool koduküla rääkida ka vanematel (Korb 1996: 7). Nii jääbki vanema põlve esindajatel üle nentida:

Meil tütar ja väimees on eestlased, aga lapsed venelased (EFA II 2, 107 (4) < Omski obl, Zolotaja Niva k < naine, snd 1927 ja mees, snd 1925 (1995)).

Või imestatakse:

Ma ei tea, miks nii ausast on saanu siin vene keel. Too kolmas,¹⁵ too müü, anna kasakule ära, too lammas ei saa aru eesti keelest (EFA II 2, 159 (159) < Omski obl, Semjonovka k < naine, snd 1918 (1995)).

Tänapäeval heidetakse vanematele ette, et need ei ole lastele eesti keelt õpetanud. Varem püüti venelastega samastuda, nüüd tahetakse neist iga hinna

eest erineva. Inimeste eneseteadvuses toimunud muutustele juhtis 2007. aasta suvel tähelepanu üks Haida küla naine: *Lat'se kirotati russkie,¹⁶ aga nüüd om jäl'ki seto jago.*

Tänapäeval on võõrkeelte valdamine hinnatud, sellest ka ütlemsed keele-
oskuse kohta:

*Lapsed räägivad kolm keelt: eesti, läti, vene. Tütred nüüd räägivad veel
kirgise keelt ka. Näe, ikka kotti ei pane kedagit* (EFA I 19, 104 (1) < Omski
obl, Kovaljovo k < naine, snd 1915 (1997)).

Ega minul teda ei ole kott seljas (EFA II 2, 187 (48) < Omski obl, Ivanovka
k < naine, snd 1928 (1995)).

Ega ta siis süüa ei küsi, ei eesti keel, ei vene keel (Novosibirski obl, Uus-
küla < naine, snd 1926 (1999)).

Kultuurikontaktid, -konfliktid ja kohanemine

Etniline kultuur elab ühelt poolt algupärasel kaduval moel, teisalt kogeb radi-
kaalseid muutusi (Heikkinen 1989: 80). Elamine kultuuride kontaktalal toob
sageli esile mitmese identiteedi või identiteedivahetuse (vt nt Tuomi-Nikula
1989), ja annab ainet ka rahvajuttudele. Luteriusuliste (soomlased, sakslased,
lätlased), keda peeti peaaegu omadeks, ja venelaste kõrval puutusid Siberi eest-
lased järjest enam kokku ka teiste naabruses elavate rahvastega. Teistsugused
torkasid oma erinevate kommete ja tavadega silma, neid hinnati-arvustati
loomulikult oma õigeks peetud mallide järgi. Näiteks Minussinski piirkon-
na eestlaste lood kujutavad hakasse ja tõvalasi primitiivsete vähearenenud
inimestena (vrd laialt levinud lood tšuktšidest), keda ei suudetud üksteisest
eristada ka välimuse poolest:

*No siin on akassid – ei ole kaugel... Abakani ongi ju nende respublika¹⁷
siin.*

– Nied on ka kõik ühesugused, niikui leivavormid.

*– No näed, ühest külast läks üks passipiltisid võtma, üksainsam kogu
küla piale.*

*– Jaa, et mind pravlenja¹⁸ määras – “Palju sulle piltisi teha?” – “Kakssada
pilti. Mind pravlenja määras, et teised läksid tüöle, ma tuln siia.” Ma
ütlen, niikui leivavormid ühesugused.*

*– Tegi kõigile ja kõik said passid ja... (RKM, Mgn II 4371 (24) < Krasno-
jarski krai, Ülem-Suetuki k < mees, 66a, naine, 64a ja naine, 70a (1992)).*

Nad ju puol ahvid seal Tuviinis.

– *Jurtades elasivad.*

– *Suured majad, ilusti anti korterid, lehma viis sinna ja obuse, a ise oli juures jurtas. No mul oli vend seal, rääkis. Läheb õlga tuoma, no istuks kuorma piale, ei, tema ratsa. Ta on nigu sündind kohe sinna obuse selga, jalad on ka juba kõverad sellest.*

– *Ja sui aeg, 40 kraadi palavust, tal kasukanaha müts pias ja laseb.*

– *Nad olid ju metsikud inimesed (RKM, Mng II 4371 (23) < Krasnojarski krai, Ülem-Suetuki k < mees, 66a ja naine, 64a (1992)).*

Tsvetnopolje küla eestlaste pärimusse kuulub üksjagu lugusid omaaegsetest rändkarjakasvatajatest kasahhidest, kes käinud külades soola müümas:

A siin konagi kasakad elasivad nendes steppides. Siit külast nad miski-pärast alati sõitsivad läbi nende kaamelitega.

– *Nad müüsid seda valget savi ja...*

– *Soola töivad ja... Nendel olid nisukesed suured nahkkotid siotud kaameli selga, teine teisel pool olid soolakotid. Kasahstanis on ju see soolapesemise kohta ja sealt nad vidasid soola.*

– *Lapstele muidugi öeldi, et nied kaamlid on väga vihased, kui nendele sülitad.*

– *A kaamel ise ka sülitab. Ja siis lapstel oli niukene muod, kui kaamelid tulivad, siis jooksid sinna tee äärde ja sülitasid... kaameli vastu.*

– *Siss kaamlid olid nii vihased, lassivad ka oma tatti (ERA, CD 2 (26) < Omski obl, Tsvetnopolje k < 60–70aastased naised (1997)).*

Kui supp mage juhtub olema, öeldakse sealkandis: “Kirgis ei ole vist mööda käind.” *Kirgis* on Siberi eestlastel üldnimetus Kesk-Aasiast pärit rahvaste tähistamiseks. Tavaline oli nendega laste hirmutamise, näiteks: “Kirgis paneb kotti, viib ära!”

On üsna loomulik, et enim avaldab vähemusrühmale mõju enamusrahva keel ja kultuur. See avaldub näiteks ka nimede panemisel:

Ennembi peni olliva: Krants ja Muri ja Tuks ja... A nüid om setusetega¹⁹ är´ segätu. Nüid om setu nime: Veterok ol´l meil, a sjoo om Tuuzik (EFA I 38, (5) Novosibirski obl, Nikolajevka k < naine, snd 1917 (1999)).

Perekondlike ja tööalaste sidemete tõttu järjest sagedamini paljurahvuselises seltskonnas viibivad Siberi eestlased on keelepsühholoogiliselt vastutulelikud ning lähevad suhteliselt kergesti üle vene keelele, kui seltskonnas on neid, kes eesti keelt ei mõista. Samadele reeglitele näib alluvat lauluvara – mitmekeelses seltskonnas lauldakse enamasti vene keeles, arvates, et “keski enam ei taha kuulata neid iesti lauluid” (Korb 2007b: 54). Vene keele prestiiž on kõrge,

nooremate põlvkondade eestlased eelistavad vene laule ja muusikat ka kui moodsamat. Siberi setode asualal Krasnojarski krai Haida külas tunnistasid 70. aastates naised, et oma noorpõlves ühismajandis töötades eelistasid nad vene laule, pidades esivanematelt päritut oma aja ära elanuks. Nii jäid eesti laulud ajapikku rohkem privaatsfääri (Kalkun & Korb 2012: 23–24).

Eesti kogukondade vaba aja veetmist on pärast Teist maailmasõda kujundanud ametisse määratud kultuuritöötajad, organiseerides klubiõhtuid, taidlus- ja folkloorifestivale. Eesti laule-tantse vajati, kui oli tarvis väljaspoolsetele eesti kultuuri demonstreerida. See eeldas oma folkloorikava läbimõtlemist ja eelnevat harjutamist ning aitas omal kombel kaasa ka eesti traditsioonide püsimisele. Üldise majanduslanguse tingimustes ahenesid Siberi eestlaste esinemisvõimalused. Omski oblasti Tsvetnopolje külas, kus 1990. aastail olid sakslased Saksamaa toel privilegeeritud seisuses, kurtis sealse eesti folklooriansambli juht eestlaste positsioonide nõrgenemise üle:

Enne meie folklor oli kogu küla folklor,²⁰ sakslaste folklor on siin olnud ainult mõni aasta, aga nemad käisid juba igal pool esinemas, Saksamaal ja... A meile ei annetu enam bussi Omskigi sõita. Nüüd on igal pool ainult sakslased ja sakslased, meie ei ole enam keski (EFA I 19, < Omski obl, Tsvetnopolje k < naine, snd 1923 (1997)).

Foto 4. Haida küla naiste folklooriansambli Lill liikmed (vasakult) Anna Kutšerenko, Lidia Kondratjeva ja Maria Ossipiva pidulauas. Andreas Kalkuni foto 2007.

Foto 5. Haida küla laste folklooriansambli Kullõrkukk liikmed. Andreas Kalkuni foto 2008.

Mõnedes eesti/setu kogukondades (nt Kaseküla, Hait) on laste folklooriansamblid tekkinud just viimastel aastakümnetel, pärimuslikke laule õpitakse eeskätt esinemiste tarvis. Mõnes külas (nt Hait, Oravaküla), kus on veel elujõus laulikuid, tegutsevad naiste folklooriansamblid. Oma juurte tundmine on saanud oluliseks, ometi pole vananevate kogukondade ja sagenevate segaabelude tõttu olukord pikalt jätkusuutlik. Lassi Saressalo tõdes oma kveeni-uurimuses, et kveenide keeleline norrastamine on toimunud perede teades ja abil, sest norra keele prestiiž oli kõrge. Saressalo hinnangul ei olnud kveenidel soomekeelseid lastelaule ning lastele lauldi norra keeles (Saressalo 1996: 194–199). Analoogiline olukord valitseb ka Siberi eestlaste seas – nende lastelaulud on tänapäeval peamiselt venekeelsed. Rõžkovo külas sündinud-kasvanud suurlaulik tõdes:

Ma omale ehk iestiks [laulaksin] võib-olla üksinda. A nüüd ju vene lapsed tulivad, siis nüüd neid [vene laule] kah. Nad viel laulavad: Baju-baju-bajuški, ne ložiš na krajuški,²¹ misle lauletakse (ERA, CD 473 (26) < Omski obl, Rõžkovo k < naine, snd 1916 (2000)).

Laste teesaatmisel kasutatakse tänapäeval sageli venekeelset: “С бором!”²² Saunasõnadena on ühtviisi levinud nii vene- kui eestikeelsed:

Kui saunast ära tuled, ütled: “S ljohkim parom!”²³ Kui lapsi viheldi, sopsiti, siis öeldi: “Kasu leili, kasu leili!” (RKM II 459, 23 (57) < Tomski obl, Kaseküla < naine, snd 1920 (1993)).

Põhjaeesti keelega Siberi asundustes on saanud ringmängulaulu nimetuseks *krugalaul*, ennustamise kohta öeldakse *vorožaitama*, tüdrukute ühise käsitööõhtu nimetusena on käibel *sidelka* jne. Järjest enam võetakse üle ortodoksi kirikukalendri tähtpäevi ja nende päevadega seotud kombeid. Nüüdseks on üldlevinud kombekohane lihavõttepühade tervitus: “Hristos voskres!”²⁴

Võõrad kombed tekitavad tahes-tahtmatult teiste rahvaste esindajates, kes kommete tagapõhja ei tunne, võõristust. Nii on mitmel pool suhtunud eestlaste mardi- ja kadripäevakombestikku kui kerjamisse:

Meil läksivad kerjama naised, kadri vai mart, mis ta oli, mina panin neid riidesse. Ja üks meesterahvas oli kah nendega. Läksivad kohe üle tie siia Ivanovadele. No seal laulsivad ukse taga, lasti tuppa. A küsisivad mis, sial andis perenaine. Nemad, kui ära läksivad, see mees nendel järele. Kuhu nemad lähvad – järele. Läksivad teise kohta – a tema õvves sial. Tulivad teisest majast, tulivad välla sial – tema kallale nendele, sellele meesterahvale, raputas rinnast ja: “Miks te käite kerjamas, kuhu see

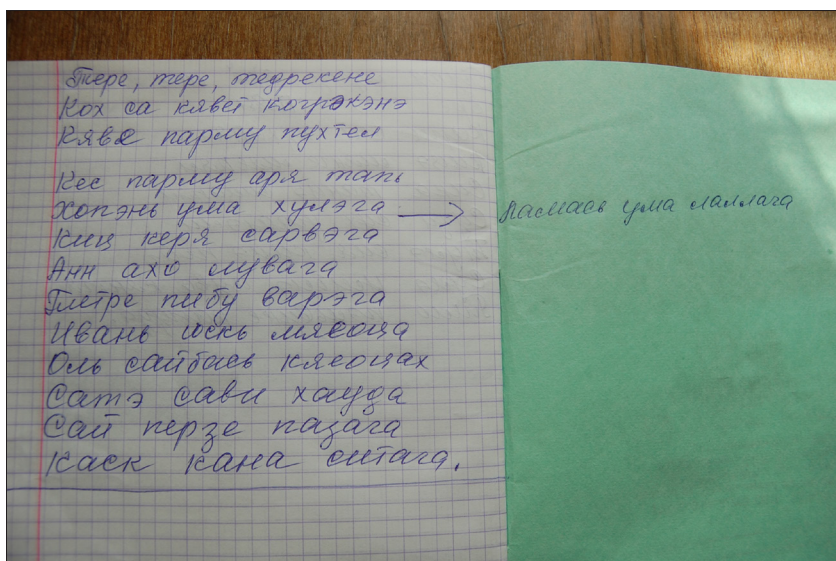

Foto 6. Eestikeelse lastelaulu “Parmu matus” sõnad pani Anna Kutšerenko kirja kirillitsas. Krasnojarski krai Haida küla. Tiit Sibula foto 2008.

kõl bab?" (ERA, CD 307 (32) < Omski obl, Rõžkovo k < naised, snd 1916 ja 1913 (1999)).

Samas on Siberi eestlased ise halvustanud venelaste kombeid, nt itkutraditsiooni jm matusekombestikku:

Venelased, nemad jumalasõnaga ei mata. Võetakse see nutunaine, see röögib nagu metsloom. Maksetakse välla seuke kisakõri kohe. Meil jumalasõnaga maetakse. Siin Olga, Veltmandri Olga lueb ja ristib lapsi. Raamatus on kõik kirjutatud. Tema teeb selle järele (RKM II 459, 90–91 (67) < Tomski obl, Kaseküla < naine, snd 1919 (1993)).

Meil venelastel on see muod: kui keski sureb, kogu küla vanamoorid lähevad, et pole enam millegagi süöta. A meil on ea muod: keda kutsutakse, tulevad. Saatma lähevad, aga lauda lähevad ainult, keda kutsutakse (EFA I 38, 122 (5) < Omski obl, Rõžkovo k < naine, snd 1913 (1999)).

Paljurahvuselistes külates elavad eestlased võtavad võõraid kombeid kiiremini üle, soodustavaks teguriks on segaabelud. Vanemal põlvkonnal tuleb tahes tahtmata oludega kohaneda. Muutunud on paljude kalendritähtpäevade tähistamine. Sageli peetakse tähtpäevi nii uue kui vana kalendriarvestuse järgi. Venelannast abikaasa või minia tõttu on ka eestlased hakanud järjest enam tähistama mälestuspäevi (9 ja 40 päeva surmast), surnuaial käiakse jaanipäeva kõrval ka esivanemate mälestuspäeval, kohalikus keelepruugis *raditel'skil*, võidupühal 9. mail, ka lihavõtte- ja suvistepühadel. Venelaste eeskujul võtavad nüüd paljud Siberi eestlasedki surnuaiale toidupoolist kaasa ning asetavad toite-jooke hauale.

Kui suvistepüha om, siss om nii pal'lu rahvast matussaian. Nigu venelastel ol' l tuu matussepüha, nii miq ka. Kellel om sok²⁵ üten, kellel putel üten, kellel om küid'setu – no kõkke, kõkke. Ennembi olliva jaanipäeva ka matussaian, a nüüd ei (EFA I 38, 68 (9) < Novosibirski obl, Nikolajevka k < naine, snd 1929 (1999)).

Nüüd on see venelaste mood võetud, et käsirätt, millega surnut viias, antakse hauakaevajale. Kaks pikka käsirätti on, nellani viivad. Mitu meetert ta on, ma ei teagi, meil lapsed ostsivad. Siis lõigutasse pärast seda rätti ja seotas igale hauakaevajale käe külge (EFA I 19, 19 (59) < Omski obl, Tsvetnopolje k < naine, snd 1923 (1997)).

Jumalasõnaga matmine aga on oluline nii eestlastele kui ka paljudele ümberkaudsetele rahvastele. Parema puudumisel (vajadus pühitseb abinõu) on eestlastest matjad käinud ka vene külates surnut matmas:

Foto 7. Eestikeelsed jumalasõna-raamatud Alma Papakoi kodus. Omski obl, Lillikülä. Anu Korbi foto 1996.

Viidi mind Velikije Russki²⁶ ristma. Ma ütles, et te ju ei saa aru, a na' ütelsiva, et Jummal om üits, küll ta aru saa (EFA II 2, 144 (21) < Omski obl, Semjonovka k < naine, snd 1919 (1995)).

Mina ristin kõik – eestlased ja venelased. Öeldakse, et bog adin.²⁷ A ma ise olen luterluse peal ristitud (EFA II 2, 215 (22) < Omski obl, Ivanovka k < naine, snd 1913 (1995)).

Ka eestlaste hauaplatsid sarnanevad üha enam kohalike venelaste omadega: ristid, mälestuskivid on sageli võõrast rahvusest meistrite töö.

Kokkuvõtteks

Eesti kogukonnad Siberis on pika aja vältel püsinud, tänapäevalgi võime eristada lõuna- ja põhjaeesti keelekasutusega pärimusrühmi. Ometi vananeb ja väheneb Siberi eestlaskond kiiresti. Nooremad, kellele külaelu piisavalt rakedusvõimalusi ei pakkunud, on lahkunud Vene linnadesse, emamaale Eestisse jm. Väiksemad külad kaovad, paljurahvuselistel küladel eestlased kasutavad omavahelises suhtluses järjest enam vene keelt ja võtavad üle võõraid kom-

bestikuelemente. Sõjajärgsed põlvkonnad on saanud venekeelse koolihariduse, osa nooremaid eestlastest emakeelt ei valda. Emakeel, luterlik usutunnistus ja omakultuur on eriti olulised vanema põlvkonna eestlastele. Mõnes paigas võib tänapäeval märgata ka püüdu oma traditsioone taaselustada.

Siberi eesti küladest talletatud pärimusaines, millele artiklis on keskendunud (lood külade asutajatest, paiganimedest, keelenaljad ja ütlemised, mitmekeelne ja -kultuuriline ümbrus) võimaldab jälgida eestlaste tavades ja kombestikus toimunud muutusi ja piirkondlikke erijooni. Ajapikku on emakeelde sügenenud vene jm laensõnu, omaks on võetud naabrite tavaid-kombeid, samas eestlased on omakorda rikastanud ka naabrite traditsioone. Elu kultuuride kontaktalal teeb võimalikuks nii identiteedivahetuse kui ka kultuurimustrite segunemise. Keelevahetus ei pruugi veel tähendada kultuurikogukonna assimileerumist (Virtaranta jt 1993), kuid on märk sinneriisuse teelolekust. Ilmselt tuleb nõustuda Oskar Kallase enam kui 100 aastat tagasi Kraasna maarahva külastamise järel kirjapanduga:

Väikene väikeses rahva killukene kesk võõraste rahvaste ja keelte seas mitte korruga kadunud ei ole, vaid visa on omast kinni pidama, olgu küll, et ta viimati laene alla jääb ja suurde merre kaob, upub (Kallas 1903: 1).

Kommentaariid

- ¹ Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandid nr 9066 "Etniline ja rahvuslik eesti diasporaakogukondades" ja haridusministeeriumi sihtfinantseeritava teema nr SF0030180s08 "Folkloor ja folkloorikogud kultuurimuutuste mõjuväljas: ideoloogiad, kohanemine, kasutuskontekst" raames.
- ² Vaarikad (vn).
- ³ Mõisnikel (vn).
- ⁴ Vanaisa (vn).
- ⁵ Krahv Friedrich Georg Magnus von Berg (1845–1938), tuntud ka Rukkikrahvi nime all. Mitmekülgne põllumees ja sordiaretaja, kelle elutööks sai Sangaste rukki aretamine.
- ⁶ Ligikaudne tõlge eesti-vene segakeelest: Siberit teatakse kui sunnitöö-paika, aga meiele on see kodumaa.
- ⁷ Kas on maitavad marjad? (vn).
- ⁸ Pärm (vn).
- ⁹ Teed (vn).
- ¹⁰ Palun (vn).
- ¹¹ Aitäh (vn).
- ¹² Minge tagumikku (vn).

- ¹³ St põrandaalune.
¹⁴ Lõhnab venelase järele (vn).
¹⁵ Siin: lapselaps.
¹⁶ Venelased (vn).
¹⁷ Vabariik (vn).
¹⁸ Juhtkond (vn).
¹⁹ Siin: venelastega.
²⁰ St eestlaste folkloorirühm esindas küla pärimuskultuuri.
²¹ Äiu-äiu-äiu, ära heida ääre peale (vn).
²² Jumal olgu sinuga! (vn).
²³ Head leili! (vn).
²⁴ Kristus on üles tõusnud! (vn).
²⁵ Mahl (vn).
²⁶ Läheduses asuv vene küla.
²⁷ Jumal on üks (vn).

Arhiiviallikad

EAA – Eesti Ajalooarhiiv

Eesti Rahvaluule Arhiivis:

EFA – käsikirjaline kogu (alates 1996. aastast)

ERA, CD – digitaalsalvestused CD-plaatidel

ERA, DH – digitaalsalvestused arvuti kõvakettal

ERA, DT – digitaalsalvestused kassetidel

ERA, DVD – digitaalvideo salvestused

ERA, MD – digitaalsalvestused minidiskidel

RKM – Riikliku Kirjandusmuuseumi (nüüd Eesti Kirjandusmuuseumi) käsikirjaline rahvaluulekogu

RKM, Mgn II – analoogsalvestused kassetidel

Kirjandus

Ehala, Martin 2010. Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Praakli, Kristiina & Viikberg, Jüri (koost, toim). *Eestlased ja eesti keel välismaal*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 59–91 (<http://lepo.it.da.ut.ee/~ehalam/pdf/Ulgueesti.pdf> – 1. märts 2012).

- Heikkinen, Kaija 1989. *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtolaisia koskeva tutkimus*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 9. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Jaago, Tiiu 2000. "Esiisa tuli..." Kodukoha mõiste päritolujutustustes. Aivar Jürgenson (koost, toim). *Eestlane ja tema maa*. Konverentsi "Kodumaa ja kodupaik: eestlaste territoriaalne identiteet" (16.–17. november 1999) materjale. Tallinn: Ajaloo Instituut, lk 168–185.
- Jürgenson, Aivar 2000. Kirik ja kool Siberi eesti asundustes. Pihlamägi, Maie (peatoim). *Acta Historica Tallinnensia* 4. Ajaloo Instituudi ja Eesti Teaduste Akadeemia ühisväljaanne. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 31–48.
- Jürgenson, Aivar 2002. *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinna Pedagoogikaülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 7. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Jürgenson, Aivar 2003. Üks väikestest Eestidest: Siberi eesti sümbolid. Jürgenson, Aivar (koost). *Aeg ja lugu. Esseid eesti kultuuriloost*. Scripta ethnologica 5. Tallinn: Ajaloo Instituut, lk 129–142.
- Kallas, Oskar 1903. *Kraasna maarahvas*. Helsingi: Soome Kirjanduse Selts.
- Kalkun, Andreas & Korb, Anu 2012. *Siberi setode laulud. Songs of Siberian Seto. Песни кубурских сето*. Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 7. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Koivukangas, Olavi (koost, toim) 2005. *Hyvästi ny Ylistaron köyhät! = Farewell, you poor people of Ylistaro!* Siirtoilaishuumoria 1. Finnish Emigrant Humor 1. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Korb, Anu (koost) 1996. *Ei oska rääkimise moodi kõnelda*. Eesti asundused II. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu (koost) 1998. *Seitse küla Siberis*. Eesti asundused III. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu 2007a. *Siberi eesti kogukonnad folkloristliku uurimisallikana*. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 8. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Korb, Anu 2007b. *Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 24. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korkiakangas, Pirjo 1997. Individual, collective, time and history in reminiscence. *Ethnologia Fennica* 25, lk 5–16.
- Kulu, Hill 1997. *Eestlaste tagasiränne 1940–1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõresaar, Ene 2005. *Elu ideoloogiad. Kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes*. Eesti Rahva Muuseumi sari 6. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Liebkind, Karmela 1988. *Me ja muukalaiset. Ryhmäraajat ihmisten suhteissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nigol, August 1918. *Eesti asundused ja asupaigad Venemaal*. Eesti Kirjanduse Seltsi kodumaa tundmaõppimise toimekonna toimetused 1 Tartu.

- Rosenberg, Tiit 1998. Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi algul: taust ja võrdlusjooni naabritega. Tuisk, Astrid (toim). *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 34–59.
- Ryan, Ellen B. 1979. Why Do Low-Prestige Language Varieties Persist? Giles, Howard & Clair, Robert N. St. (toim). *Language and Social Psychology = Language in Society*. Oxford: University Park Press, lk 145–157.
- Saressalo, Lassi 1996. *Kveenit: tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetista*. SKS Toimituksia 638. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Smolicz, Jerzy J. 1981. The three types of multiculturalism. Garner, Mark (toim). *Community Languages. Their Role in Education*. Melbourne: River Seine Publications, lk 1–12.
- Tammaru, Tiit & Kumer-Haukanõmm, Kaja & Anniste, Kristi 2010. Eesti diasporaa kujunemise kolm lainet. Praakli, Kristiina & Viikberg, Jüri (koost, toim). *Eestlased ja eesti keel välismaal*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 35–55.
- Tsvetkova = Цветкова, Алевтина 2010. Восточнославянский фольклор в Казахстане: современное состояние и проблемы исследования. Добровольская, Варвара & Каргин, Анатолий (koost). *От конгресса к конгрессу. Навстречу Второму Всероссийскому конгрессу фольклористов*. Москва: Государственный республиканский центр русского фольклора, lk 105–121.
- Tuisk, Astrid 2001. Siberi eestlaste kohapärimus tänapäeval. Kohastumise peegeldusi. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 74–90.
- Tuomi-Nikula, Outi 1989. *Saksansuomalaiset. Tutkimus syntyperäisten suomalaisten akkulturaatiosta Saksan Liittotasavallassa ja Länsi-Berliinissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viikberg, Jüri 2000. Omad ja võõrad murdearhiivi vaatevinklist. Jürgenson, Aivar (koost, toim). *Eestlane ja tema maa*. Konverentsi “Kodumaa ja kodupaik: eestlaste territoriaalne identiteet” (16.-17. november 1999) materjale. Tallinn: Ajaloo Instituut, lk 186–196.
- Viikberg, Jüri 1988. Vanematest eesti asundustest Siberis. *Keel ja Kirjandus* 5, lk 284–288.
- Virtaranta, Pertti & Jönsson-Korhola, Hannele & Martin, Maisa & Kainulainen, Maija 1993. *Amerikansuomi*. Tietolipas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wilson, William A. 1993. Suomalaiset Uudessa Maailmassa – folkloristinen näkökulma. Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim). *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Helsinki: SKS.

Summary

On the adaptation and acculturation of Estonians in Siberia on the basis of folklore material

Anu Korb

Key words: Estonians, adaptation, multiculturalism, traditional lore, Siberia

Migration researchers in different countries have noticed that while first-generation immigrants tend to remain loyal to the culture of their birth country, for the succeeding generations the scales are shifting in favour of the new country of residence. Here, the attitudes of the representatives of the minority culture towards the ethnic culture and the minority policy of the new country of residence play an important role.

The article presents an analysis, based on folklore material collected during the past few decades, of the adaptation and acculturation of the descendants of the Estonians who migrated to Siberia over a century ago, in their new homeland. The analysed material proceeds from the cultural and language contacts of Estonians. In any conflict of cultures, both the individual and the lore group as a whole employ their own cultural insignia in their attempts to conceptualize the other party. Narrative plots, minor forms of folklore, song tunes, and other types of lore easily transcend language and political boundaries; at the same time, folklore remains an important factor of ethnic self-identification in a multicultural environment. Siberian Estonians communicated in their native tongue within their lore group; also, the tradition was initially spread in the Estonian language. Adaptation in a new place of residence is about accepting the new environment in one's life and, among other things, about encompassing new cultural elements. Transforming a foreign place into one's own is facilitated by telling stories about the first settlers in the new homeland or explaining the origin of local toponyms. Living within a cross-cultural contact area often results in the construction of multiple national identities or a change in identity, and it has been known to inspire folk tales. Next to Lutheran peoples (Finns, Germans, Latvians), who were regarded as "own", and Russians, the contacts of Siberian Estonians with other neighbouring peoples gradually intensified. The "others" with their different customs and traditions were noticed and judged according to own established standards. Once the Estonians became better acquainted with these "others", various proverbial phrases, language-based humour, and other types of folklore began to emerge. As the Estonians had the closest contacts with their Russian-speaking neighbours, the Russian language became the source for the majority of language jokes. The Estonians living in multiethnic villages were quicker to adopt foreign traditions, with mixed marriages being a contributing factor. Quite a telling sign is also the fact that Estonians in Siberia today tend to refer to themselves as *siberlane*, or 'Siberian'.